

A magyar orvostársadalom és a „végső megoldás”

Magyarországon az orvostársadalom tragikus, már 1942-től kezdve végzetes következményekkel járó megosztottságának gyökere az 1919-es „proletárdiktatúra” időszakára nyúlik vissza. Ekkor, még titokban, április első napjaiban alakult a MONE, a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete, a fajvédő szakmai érdekvédelmi szervezet. Alapszabálya szerint az volt a célja, hogy „vezető szerep az orvosi társadalomban és tudományos intézetekben kizárólag magyar fajbelieknek jusson.”¹ Egyik alapítója, dr. Avarffy Elek, az 1920-as Nemzetgyűlés képviselője még a negyvenes években is aktívan politizált a fajvédő orvosok egyesületében.

A MONE törekvése sokak számára racionálisnak tűnt, amennyiben 1918-ban a Magyarországon praktizáló orvosoknak a fele, az végzős orvostanhallgatóknak pedig több mint a fele izraelita vallású volt. (1910-ben 5514 orvos működött Magyarországon, ebből 2690, azaz 48,8 százalék volt zsidó vallású. Ekkor Budapesten az orvosok létszáma 1479, a zsidóké 866 volt, ami 58,8 százalékot tett ki. Az orvostanhallgatók között a budapesti és a kolozsvári karokat összesítve az 1917/18-as tanévben 51,5 százalék volt az arány. Budapesten ekkor az 5153 medikus közül 2815 volt zsidó, azaz 54,6 százalékuk.)²

Ugyanakkor, mint minden antiszemita egyesület vagy párt, a MONE is egy mélyesen irracionális és destruktív ideológiai tételből indult ki, mely szerint a zsidóság kártékony kisebbség, egyszersmind faj, melyet érdekei szembeállítanak a „többségi fajjal”. Ez a primitív előítéletre, kisebbségdúsági komplexusra és szakmai féltékenységre alapozott ideológia különösképpen abszurd jelenség volt az orvostársadalomban. Hiszen ha van hivatás, mely az egyetlen faj, a homo sapiens szolgálatának tekinthető, akkor az orvosi az. A gyógyítás, az emberi egészség helyreállítása és megőrzése szoros kapcsolatot teremt orvos és betege között, függetlenül a „fajiságuktól”. A zsidó vallású vagy származású orvosok, akiknek addig senki nem vonta kétségbe a magyarságát, még azután sem vették komolyan a MONE-t, hogy vezetői 1919 őszétől kezdve, az egyetemista bajtársi egyesületekkel és Ébredő Magyarok Egyesületével együttműködve sorozatos antiszemita tüntetéseket rendeztek az egyetemeken. 1920 szeptember végére sikerült elérniük, hogy a Nemzetgyűlés meghozta a XXV., vagyis „numerus clausus” törvényt, mely szigorúan korlátozta a zsidó egyetemi hallgatók arányát a felsőoktatásban, így az orvosi karokon is. Budapesten az 1921/22-es tanévben már csak 227 zsidó orvostanhallgató folytatta a tanulmányait a 3233-as összlétszámból, azaz a zsidók százalékos aránya 7 százalékra csökkent.³

Ez a közéleti siker alapozta meg a MONE befolyását a két világháború között. A szervezet az 1930-as évek második felére meghatározó tényezővé vált az egészség- és szociálpolitikában, mellyel a kormánynak is számolnia kellett.

Tanulmányomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy a zsidó kollégákkal szemben folytatott érdekvédelmi politika és az antiszemita demagógia kombinációja milyen katasztrofális következményekkel járt a magyar orvostársadalomban, már évekkel a német megszállás előtt. Állíthatjuk, hogy a Karády Viktor tanulmányában⁴ találóan „protonácinak” nevezett egyesület, a MONE vezetősége már a harmincas évek végétől tudatosan és célratorően előkészítette a holokausztot, és a zsidó kollégák teljes kirekesztését, illetve fizikai megsemmisítésüket. A „proto” előtag az ősi, eredeti elsődleges jellegre utal, rokon értelmű szó az autentikus és az autochton is. Azt jelzi, hogy a MONE magyar földön csírázott ki és szökkenet szárba, és bár szoros szellemi és szervezeti szálak fűzték a német nemzetiszocializmushoz, megelőzte azt. Működésének elemzése, dokumentumainak feltárása megvilágítja a Horthy-rendszer elitjének ön- és közveszélyes gondolkodását, azt a tömeglélektani kényszert, mely alól csak kevesen voltak képesek kivonni magukat.

ORSÓS FERENC, A POLITIKUS PROFESSZOR

A MONE taglétszáma 1940-ben meghaladta a 9000 főt (ebből férfi: 8204, nő: 800), vagyis felölelte az egész „keresztény” orvostársadalmat.⁵ Dr. Meskó Zoltán nyugdíjas orvos vezérőrnagy, a Szegedi Orvosi Kamara elnöke, a MONE alelnöke, a felsőház tagja 1941 október 22-én kelt, Bárdossy Lászlónak írt levelében azt az adatot közli, hogy „Magyarországon körülbelül 13 500 orvos van. Ezek közül 9200 keresztény és 4300 a zsidó.” Ezek szerint legfőljebb 200 keresztény orvos maradt ki a MONE-ból. Közéjük tartozott a Nobel-díjas Szent-Györgyi Albert is, aki egyébként az Országos Orvosi Kamarába sem kérte felvételét.

A fajvédő orvosi vezetők összefogtak a honvédség hasonló beállítottságú vezérkari tisztjeivel, és az önkormányzatokban szerveződő, nyomást gyakorló politikusokkal, akiknek vezéralakja Endre László Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyei alispán volt. Ez a kiváló kormányzati kapcsolatokkal rendelkező társaság Imrédy Bélában találta meg politikai pártfogóját. A MONE alelnöke, dr. Incze Antal egyúttal a Magyar Megújulás Pártja váci képviselője is volt. Incze, aki képviselőházban sorozatban mondott uszító beszédeket, dolgozta ki az 1941 novemberében ellenzékbe vonult MMP egészségügyi programját, és 1942-ben dicsőítő könyvet jelentetett meg Imrédyről. A fajvédő politikusok, katonák, és orvosok összefogása 1941 nyarától, a Szovjetunió elleni háború kitörésétől kezdve folyamatosan védekezésbe szorította a kiegyensúlyozottabb külpolitikára törekvő, és a „zsidókérdésben” náluk józanabban gondolkodó politikusokat, Keresztes-Fischer Ferenc belügyminisztert, majd Kállay Miklós miniszterelnököt.

Figyelemre méltó, hogy a magyar „protonácik” milyen hatékonyan manipulálták a legnagyobb hagyományokkal rendelkező hivatásrendet. A MONE vezetői elérték, hogy az orvosi kar tagjai között hagyományosan létező szakmai szolidaritás nyom-

talánul eltűnjön, és az egyesület tagjai kiküszöbölendő versenytársakat lássanak zsidó kollégáikban. A fajvédő orvosok a szélsőséges nacionalizmust kombinálták a náci Németországból importált rasszista, „fajbiológiai” ideológiával, és olyan viszonyok között diszkriminálták, illetve küldték halálba munkaszolgálatosként a kollégáikat, hogy közben Magyarországon, különösen a visszacsatolt területeken érezhető volt az orvoshiány. A magyar orvostársadalom eltorzulásában, a „protonáci ámokfutásban” nagy szerepet játszott a MONE múltja, szerepe az 1920-as „numerus clausus” törvény kivívásában. Hatott az erre épülő két évtizedes bajtársi indoktrináció az orvosi egyetemeken, no és persze a külpolitikai kényszerpálya, melyen Magyarország a harmincas évek végétől mozgott. Fontos tényező volt továbbá az orvosi pályán kiélesedő konkurrenciaharc, és persze az antiszemita rasszizmus újszerűnek tűnő, sátánian vonzó náci ideológiája. Viszont a „MONE-jelenséget” nem lehet megérteni abból, hogy az egyesület tagjai milyen nemzetiségből származtak, mikor és hol születtek és szerezték a diplomájukat, illetve vidéken vagy a fővárosban praktizáltak-e, bár Karády Viktor ezeket az adatokat is elemzi.

A fajvédő, de korlátozott célokat kitűző érdekvédelmi egyesületként indult egyesületet dr. Orsós Ferenc patológus professzor kötötte egyértelműen nácikhoz, illetve „jegyezte el” az irracionális hisztéria formájában megnyilvánuló rasszista antiszemizmust. Orsós, aki 1928-ban lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd 1940-ben rendes tagja (Matematikai és Természettudományi Osztály, Természettudományi Osztály), 1937-ben lett a MONE elnöke, és többször járt tanulmányúton az általa csodált náci Németországban. Német származású lévén (Spindl Ferenc néven született 1879-ben Temesváron), anyanyelvként beszélte a németet. Kiváló kapcsolatokkal rendelkezett a Harmadik Birodalomban, feltehetően a magas rangú SS-orvosok őszintén beszéltek előtte a „zsidókérdés végső megoldásáról”. A legmagasabb náci vezetők, köztük Joseph Goebbels jóváhagyásával vett részt a katyni exhumálásban. Egy nemzetközi szakértői bizottság tagjaként, a valóságnak megfelelően azt állapította meg, hogy a tömegsírokban talált lengyel katonatisztek három évvel azelőtt a szovjet titkosszolgálat kivégzőosztagai gyilkolták meg. Orsós 1943 április 28-tól 30-ig, vagyis alig két napig tartózkodott a Szmolenszkhez közel eső Katynban, mely akkor már közvetlenül a frontvonal mögött helyezkedett el. Attól kezdve, hogy április 13-án a berlini rádió nyilvánosságra hozta a leleteket, a nácik propaganda-kampány céljára használták fel az exhumálást, és rögtön a szovjeteket vádolták meg a tömeggyilkossággal. Abban, hogy a nácik szakértőként meghívták, nemcsak azokat az érdemeit ismerték el, melyeket Orsós a törvényszéki orvoslás területén szerzett, hanem azt is, hogy politikailag teljesen megbízható a számukra.

A MONE vezetőségét alkotó fajvédő orvosok szoros kapcsolatot ápoltak a honvédség és a közigazgatás antiszemita vezetőivel, és az 1936-ban alapított Országos Orvosi Kamarát (OOK) eszközként használták fel arra, hogy kiszorítsák a szakmából, majd fizikailag is megsemmisítették zsidó kollégáikat. Orsós, aki egyetemi tanárként a saját szakterületén kiváló teljesítményt nyújtott, politikai szerepet vállalt, nagyban hozzájárult az orvostársadalom radikálisan nacionalista, antiszemita átala-

kítésához. A MONE vezetőségében helyet foglaló kollégáival együtt folyamatos nyomást gyakorolt a kormányzatra, és akkor is a „végső megoldást” szorgalmazta, amikor már nyilvánvalóvá vált, hogy Hitler elveszíti a világháborút. A fajvédő orvosok egyesülete többször is konfliktusba került a Keresztes-Fischer Ferenc vezette Belügyminisztériummal, ahol a közegészségügyi főosztályt a terület kiváló szakembere, Johan Béla vezette. Orsós és Johan kapcsolata az egészségügyi politika terén képezte le a háborúból való kiugrás lehetőségét kutató, és a náci Németország mellett kényszerből elkötelezett kormányzat és a radikális jobboldal, Kállay Miklós miniszterelnök és legerősebb ellenzéki párt élén álló Imrédy Béla viszonyát.

A MONE és a Belügyminisztérium kapcsolata már 1937 előtt sem volt mentes a konfliktusoktól. A Tanácsköztársaság bukása után az egyesület egyik alapítója, Csilléry András fogorvos, az Ébredő Magyarok Egyesületének bizalmi embere a Fridrich-kormány népjóléti minisztere lett. A MONE első elnöke Ritoók Zsigmond kardiológus, a budapesti orvosi kar professzora volt. A fajvédő orvosok a „numerus clausus” törvénybe iktatása után azért harcoltak, hogy a közszolgálatba, a nagy társadalombiztosítási intézetekbe csak „fajmagyar” orvosokat vegyenek fel. Ezt a céljukat is elérték, de a MONE tagsága mégsem lehetett elégedett, mert a harmincas évek elején, a gazdasági válság idején a Belügyminisztérium megtiltotta, hogy a rendelőintézetekben dolgozó orvosok magánpraxist folytassanak. Így végül az antiszemita kollégáik által kezdettől fogva a magánpraxisba szorított zsidó orvosok jártak jól. A Magyar Orvosok Országos Szövetsége, az OOK elődje, melyben a MONE befolyása meghatározó volt, ragaszkodott ahhoz, hogy a tisztviselő orvosok is folytathassanak magánpraxist, és 1932 nyarán kizárta tagjai közül azokat a rendelőintézetekben dolgozó tagjait, akik elfogadták ezt a korlátozást. De a MOOSZ bojkottja a Belügyminisztérium „hatósági önkénye” ellen hatástalannak bizonyult. Az 1936-ban megalakult Országos Orvosi Kamarában átmenetileg csökkent a MONE befolyása, hiszen a kormány és a szintén fajvédő EPOL (a Gömbös-kormány alatt megalakított Egészségpolitikai Társaság) jelöltje, dr. Verebély Tibor sebész professzor lett az elnök.

A Belügyminisztériummal szemben a MONE, mely 1937-ben Orsós Ferencet választotta meg elnöknek, a Honvédelmi Minisztériumban keresett támogatást. Egy évvel később, 1938-ra sikerült is elérnie, hogy a honvédorvosi kar egésze kollektíven csatlakozzék a MONE-hez. Az egyesület a folyóiratában érdeklődéssel és rokonszenvvel számolt be a zsidó orvosok tevékenységét korlátozó német és lengyel intézkedésekről.

„A MONE hazai rendezvényein megszaporoedtak a német kollégák, akik fajbiológiai munkásságukról tájékoztatták magyar kollégáikat. Az egyesület most már kifejezetten nemzetiszocialista politikai irányban tájékozdott, lapjában és egyéb fórumokon rendszeresen követelte, hogy Magyarország lépjen szorosabb szövetségre a hitleri Németországgal. Mindezek fényében aligha lehetett véletlen, hogy éppen egy orvos, s éppen a MONE egyik vezére, Csilléry András volt az, aki a parlamentben 1938. március 29-én benyújtotta az első zsidótörvény-tervezetet. Ez egyértelműen a német nemzetiszocialista intézkedéseket másolta le, s javasolta, hogy a zsidókat faji

alapon fosszák meg az állampolgárságuktól. Magyarországon ez a javaslat, legalábbis akkor még, túl szélsőségesnek tűnt, és nem lett belőle törvény. Mindazonáltal az első zsidótörvényként ismert, 1938-ban elfogadott zsidóellenes törvénycsomag így is elég volt ahhoz, hogy kielégítse Csilléry közvetlenebb céljait, hogy a MONE az Orvosi Kamarát a zsidóellenes intézkedések kíméletlen végrehajtó szervévé alakítsa át.”⁶

A MONE KÖVETELÉSEI

A MONE címmel megjelenő, dr. Hoffer József által szerkesztett Orvostársadalmi Szemle az egyesület hivatalos havi közlönye volt. A folyóirat 1940. december elsejei számában tette közzé javaslatait a készülő harmadik zsidótörvényhez. Ezek között olyan pontok is szerepeltek, melyeket csak 1944. március 19-ei német megszállás után megalakult Sztójay kormány iktatott törvénybe. A fajvédő orvosok követelése:

A zsidóság fogalmát faji alapon, minden kétséget és kibúvót kizáróan határozzák meg.

Határolják körül a zsidó orvosok munkakörét, azaz zsidó orvos csak zsidókat gyógyíthasson, és csak zsidó gyógyintézetben működhessen. A zsidók magánpraxisukban is csak zsidók részére fejthessenek ki orvosi tevékenységet.

A zsidó orvosokat zárják ki a hivatalos orvosi ténykedésből és a törvényszéki szakértésből.

A biztosító intézeteknél és a betegsegélyező alapoknál kötelezően hajtják végre a zsidótörvényt.

Zsidó gyógyintézetbe nem zsidó beteget ne utalhassanak be, a keresztény ápolószemélyzetet távolítsák el onnan.

A zsidók egyetemi felvételének további korlátozása. Csak annyi hallgatót vegyenek fel, amennyi később a zsidók gyógykezeléséhez kell.

Az orvosi kamarák önkormányzataiból zárják ki a zsidókat.

Zsidók még u.n. szerzett jog alapján se lehessenek egyetemi tanárok.

Az összes felsorolt megszorítást terjesszék ki a kikeresztelkedettekre és azokra is, akiknek zsidó feleségük van.

Ezek a javaslatok, ugyanúgy, mint Csilléry első zsidótörvény-tervezete, még a korabeli mércével mérve is elképesztően radikálisak volt, hiszen nemcsak azok ellen irányultak, akik a törvény szerint zsidónak számítottak, de azok ellen is, akikről feltételezhető volt, hogy „megfertőzte őket a zsidó szellemiség”. A MONE-n belül ekkor született meg az u.n. „Rebeka-javaslat” azon orvosok ellen, akiknek a feleségük zsidó származású. Megjegyzendő, hogy erre az antiszemita radikalizmusra még a Harmadik Birodalomban sem volt példa. A fajvédő orvosok hatására vette be a parlament a „harmadik zsidótörvénybe” (1941. évi XV. törvénycikk a házassági jogról szóló 1894:XXXI. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről) a „fajgyalázási” paragrafust is. Eszerint büntetendő az a zsidó, aki „tiszteséges nemzsidó nővel” házasságon kívüli szexuális kapcsolatot létesít.

A MONE folyóiratában 1941 júniusában nyílt levél jelent meg ezzel a címmel: „Vessünk már véget a zsidóság orvos-közéleti szereplésének!” Ezt Orsós Ferenc írta személyesen Horthy Miklós kormányzónak, és indítványozta benne a zsidó kamarai tagok szavazatának megvonását. Majd a MONE közölte észrevételeit a harmadik zsidótörvény fajvédelmi és egészségügyi vonatkozásaihoz. Ugyanakkor dr. Meskó Zoltán a zsidó orvosok kirekesztését sürgette a gyakorlati és szakképzésből.

Néhány héttel később Orsós Ferenc, a MONE elnöke a felsőház tagjaként, a „harmadik zsidótörvény” tárgyalásakor hosszú felszólalásban támogatta a házassági törvény fajvédelmi kiegészítését, amit a keresztény egyházak képviselői sem szavaztak meg.⁷

Amikor Magyar Tudományos Akadémia 1993-ban vizsgálatot folytatott arról, hogy Orsóst 1945 nyarán joggal fosztották-e meg a tagságáról, Vizi E. Szilveszter elnök értékelté felsőházi szereplését.⁸ „Orsós Ferenc ellentmondásos személyiség. A kórbonctan és a törvényszéki orvoslás területén nemzetközileg is ismert szakteknitely volt, akadémikus és mint a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének (MONE) elnöke, a felsőház tagja. Kiemelkedő szakmai munkájával teljesen összeegyeztethetetlen közéleti tevékenysége, nézetei, melyeket mint MONE elnök is vallott, s amit talán legjobban a magyar országgyűlés felsőházának 1941. évi törvényvitájában elmondott beszéde jellemez és a felsőház 49. ülésének (1941. július 18. péntek) jegyzőkönyve tanúsít. Felszólalásában – szűkebb tudományos területen szerzett nemzetközi elismertségét, továbbá a MONE elnökének járó tekintélyt közvetlen hivatkozásokkal felhasználva – a biológia és főleg a genetika területén tesz olyan kijelentéseket, melyek egyrészt a tárgyi ismeretek hiányáról, ill. felületességről tesznek tanúságot, kora tudományos elveivel is ellenkeznek, másrészt ellentmondanak a logika egyszerű követelményeinek. Érveléseiben a fogalmi gondolkodással összeférhetetlen demagógia is helyet kap annak érdekében, hogy szélsőséges nézeteit érvényesítse.”

Orsós nyilvánosan hangoztatott nézetei, különnyomatként is megjelent felsőházi felszólalása a rasszista antiszemitizmust vitte be a törvényhozásba. Ez a teória már a saját korában sem volt tudományosan alátámasztva, a nácik sem hittek benne komolyan, csak ürügyként szolgált számukra a „zsidókérdés végső megoldásához”, a holokauszt végrehajtásához.⁹

A MONE elnökének szélsőséges nacionalista és radikálisan antiszemita kijelentései megtalálhatók az egyesület folyóiratában megjelent cikkekben és más publikációkban. De ezekből a megnyilatkozásokból csak áttételesen következtethetünk mindarra, amit a fajvédő orvos egyesület vezetősége Orsós utasítására konkrétan tett a „végső megoldás” érdekében. Megsemmisült a MONE levelezése a Belügyminisztériummal, a Honvédelmi Minisztériummal, illetve az önkormányzatokkal. (Az 1945 után lefolytatott legtöbb népbírósi eljárás gyengéje, az, hogy vádiratot főként a nyomtatásban megjelent, és a bíróság által bizonyítékként kezelt politikai nyilatkozatokra, és nem a tanúvallomásokra alapozta.)

A holokauszt valódi célját a hatóságok Magyarországon a legszigorúbb titokban tartották, „álcázták”, a nyilvánosság előtt semmiféle vitát nem engedélyeztek róla.

Ezért a zsidók „likvidálásában” szerepet vállaló személyek, illetve szervezetek tevékenységének rekonstruálása, különösen a német megszállást megelőző időszakban nem egyszerű. Figyelembe kell venni, hogy kormányzat egyes körei, a „méréskeltek” és a „radikálisok” még Belügyminisztériumon belül is szemben álltak egymással, ami a legtöbbször „hatásköri konfliktusok” formájában nyilvánult meg. Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter az O'svath László vezette elnöki főosztály közreműködésével ellenőrizte a Johan Béla államtitkár vezette egészségügyi főosztály intézkedéseit.

Johan Béla jó kapcsolatokat tartott fenn a MONE köreivel is: felszólalt és előadásokat tartott rendezvényeiken. Amikor 1942 decemberében a kormányzó m. kir. titkos tanácsosi címmel ruházta fel őt, 17-én a fajvédő orvosok bankettet rendeztek a tiszteletére. Ezen Orsós a következő szavakkal méltatta az államtitkárt: „Ma új Európa, új Magyarország van kialakulóban, és követnünk kell azt az utat, mely a jobb jövő felé vezet. Az egész világ történelmi eseményeiben megnyilvánuló iramban nem szabad lemaradnunk a versenyben. Az az út, melyen haladnunk kell, a magyarság biológiai kiválasztásának folyamata, s ez az egyedüli út, amely megmenthet bennünket.” Johan Béla válaszképpen hangoztatta: „A kapcsolat közte és az orvostársadalom között mindig nagyon korrekt és a célnak megfelelő volt. Azt a támogatást, amire szüksége volt, a MONE-től mindig megkapta.”

Johan a MONE elvárásainak eleget téve rendelettervezetet készített, mely arról rendelkezett, hogy a községi és körorvosi szolgálatra kirendelt zsidó orvosok ne megfelelő fizetést, hanem a legalacsonyabb katonai zsoldot kapják. A fajvédő orvosok még a súlyos orvoshiányra való tekintettel sem fogadták el, hogy zsidók gyógyíthatóknak, és munkájuknak megfelelő javadalmazást és ellátást élvezzenek, ami világosan kitűnik abból az elnöki beszédből, melyet Orsós Ferenc a MONE huszonkettedik, rendes közgyűlésén mondott, 1942. június elsején.

„A zsidó orvosokat kirendelik katonai szolgálatra, a behívott orvosok helyére közkórházakba, ahol 180 pengő fizetést élveznek és lakást, fűtést, világítást és élelmezést is. Ez ellen is felszólaltunk. Felszólalásunkra azt a kérdést tették fel: Mit akarunk? Ha keresztény orvosokat küldenek ki a frontra, kikkel helyettesítsék őket? Nekünk természetesen csak az lehet a válaszuk, hogy lehet a zsidó orvosokkal helyettesíteni, de minden ellenszolgáltatás nélkül végezzék az orvosi szolgálatot a kórházakban.” (A zsidó orvosokat diszkrimináló rendelet életbe léptetését Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter személyesen akadályozta meg.)

A MONE vezetői, s személy szerint Orsós jó kapcsolatot tartottak fenn a honvédség vezérkarával, valószínűleg magával Werth Henrikkel, majd Szombathelyi Ferencel is. A Belügyminisztérium és a Honvédelmi Minisztérium nem értett egyet a zsidó orvosok munkaszolgálatra való behívásával. A náci Németország iránt elkötelezett, jórészt nyilas érzelmű katonák a Honvédelmi Minisztérium nyolcadik, „országmozgósítási” osztályán, illetve személyi csoportjában a MONE „radikálisan antiszemita” felfogását képviselték.

A teljesen önkényes behívásokról Nagybaconi Nagy Vilmos, 1942 szeptemberében kinevezett honvédelmi miniszter írt az emlékirataiban: „A zsidókból munkás-

századokat alakítottak, de a behívások nem rendszeresen, korosztályonként, hanem úgynevezett SAS-behívókkal történtek. Ebből azután a legsúlyosabb visszaélések következtek, mert ha valakinek egy zsidóval szemben valami ügye volt, azt úgy intézte el, hogy behívatta az illetőt, bármilyen korú vagy társadalmi állású legyen is a szerencsétlen.”¹⁰

RADIKÁLIS ANTISZEMITÁK, FEHÉR KÖPENYBEN

A legmagasabb politikai szinten is képviselt, kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkező MONE a radikális antiszemitizmus egyik legfontosabb központja volt. Az Orsós Ferenc vezette egyesület mindent megtett a zsidó orvosok kiszorításáért a szakmából. „Végrehajtó szervként” a hatósági jogkörrel rendelkező Országos Orvosi Kamarát használta fel. Az OOK élére dr. Verebély Tibor 1941-ben bekövetkezett halála után a tudományosan és politikailag egyaránt súlytalan dr. Csík László, rendőrségi üzemorvos került ügyvezető alelnökként, aki 1941 és 1944 között Orsós, illetve a MONE vezetőségének eszközeként működött.

1941 folyamán a Belügyminisztérium a felvidéki és az észak-erdélyi orvosi állások betöltése miatt csapott össze a MONE-val. Utóbbi nem fogadta el, hogy a BM Egészségügyi Főosztály a visszacsatolt területeken fellépő orvoshiány enyhítésére olyan zsidó orvosokat is igénybe vehet, akiknek működési jogát az Országos Orvosi Kamara, faji okokra hivatkozva felfüggesztette. Ezért Keresztes-Fischer Ferenc fokozatosan kivette az orvosi működés engedélyezését a MONE befolyása alatt álló helyi orvosi kamarák kezéből, és az 1942. évi XII. törvénnyel államosított körzeti, járási és városi orvosi állásokba kamarai tagságtól eltiltott zsidó orvosokat nevezett ki.

A MONE visszavágott, sorozatosan támadta a Belügyminisztériumot. Felhasználva, hogy tagjai a képviselőházban és a felsőházban is jelen voltak, radikális antiszemita kampányt indított. Vitéz Meskó Zoltán nyugdíjas orvos vezérőrnagy, a Szegedi Orvosi Kamara elnöke a felsőházban 1941. december 10-én kijelentette: „Ennek a nemzetnek a zsidókérdést likvidálnia kell. E nemzetnek, amely a tengelyhatalmak mellett színt vallott és hitet tett, ezt a kérdést komolyan rendeznie kell.” Nem sokkal később, 1942. március 16-án a Szegedi Orvosi Kamara javaslatot tett a zsidó orvosok gyakorlatának szabályozására, mely a MONE folyóiratának 1942. március 16-i számában jelent meg. Benne Meskó indítványozta, megismételve az egyesület két évvel előbbi javaslatát, hogy „zsidó orvos csak zsidó betegeket gyógykezelhessen”. Miután titkos abortuszok végzésével gyanúsította meg a zsidó orvosokat, felvetette, hogy a magyar nők meddősége a „zsidók lelki hatásának” következménye.

Ebben az ügyben Meskó már 1941. október 22-i keltezéssel levelet írt Bárdossy László miniszterelnöknek. „Megállapíthatjuk, hogy trianoni csonka ország területén a magyar népfaj szaporodás még a megszállt területi magyarsághoz viszonyítva is nagyobb visszaesést mutat. Ezt pedig nem lehet egyszerűen gazdasági okokkal magyarázni. Mi magyar orvosok tudjuk azt, hogy ebben a szomorú tényben szerepet játszanak a lelki tényezők és művi abortuszok. Tudvalévő dolog, hogy a művi abor-

tuszok körül zsidó orvosoknak elsőrendű szerepük van, ez folyik abból az erkölcsi lazaságból, mely ennek a fajnak a jellemző tulajdonsága. Könnyen érthető ennek alapján az is, milyen lelki behatások alá kerül az a magyar anya és az a magyar beteg, aki zsidó orvosnál keres gyógyulást. Az orvos, midőn a test egészségének fenntartását és helyreállítását végzi, ezen munkája közben rendkívül erős és mély behatást gyakorolhat a lélekre, annak egészségére és egyensúlyára is. Felbecsülhetetlen tehát az a kár, ami ilyen formán a magyarság tömegeinek lelkileg való megosztásából, vagy befolyásolásából származik. Azt hisszük, helyes úton járunk el akkor is, amidőn a nagymértékben elharapódzott meddőség vagy gyermektelenség okai között ennek a lelki hatásnak következményét látjuk. Olyan következtetések ezek, amelyek bár köztudomásúak, perrendszerű bizonyításuk érthető okokból szinte lehetetlen.”¹¹

Incze Antal orvos képviselő, a MONE másik prominense 1942. június 11-én a képviselőházban már kifejezetten a „végső megoldást” sürgette: „Nagyon kevés képviselőtársamat kivéve, az egész háznak az a meggyőződése, hogy rövidesen számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy nem lesz zsidó orvos, azonban nem az 1939. év IV. törvénycikk szerint, hanem az 1941. évi XV. törvénycikk szerint sem lesz zsidó doktor Magyarországon. Ne számítsanak zsidókra a közegészségügy megszervezésében, mert a zsidók fizikailag nem lesznek itt.”

Keresztes-Fischer Ferenc azonban határozottan ellenezte, hogy a MONE a riválisnak tekintett zsidó orvosok „fizikai likvidálását” hivatalos programjává tegye.

A MONE vezetői nem hallgattak a Belügyminisztérium intencióira. Gátlástalanul kihasználták a honvédség vezérkarával kialakított különleges kapcsolataikat, és azt, hogy második magyar hadsereget a keleti frontra vezényelték. „1942 kora tavaszán a tömeges behívásokkal együtt felgyorsult a zsidó szakértelmiség behívása munkaszolgálatra. Az úgynevezett SAS-behívók rendszere lehetővé tette, hogy a névre szóló behívókat célzottan olyan zsidók kapják meg, akik valakiknek az útjában álltak. Az orvosok esetében nemritkán egyenesen a kamarák által eljuttatott szakmai listák szolgálták a behívás alapjául, a behívott orvosokat rendszerint fizikai munkára, lövészárok ásására és vasúti sínek építésére vezényelték. Néhány hónap alatt a zsidó orvosok ezrei függesztették fel praxisukat. 1942 telén Budapest 4995 orvosának csaknem egyötöde, mintegy 900 orvos teljesített katonai és munkaszolgálatot.”¹²

1942. november másodikán a Honvédelmi Minisztérium belső értekezletén tételesen is kimondták, hogy „elsősorban szellemi munkával foglalkozó zsidókat kell igénybe venni” a munkásszázadok feltöltéséhez.¹³

A zsidó n.k.t. (nem kamarai tag) orvosok munkaszolgálatra való behívásában és a frontra küldésében Lévai Jenő szerint is jelentős szerepe volt a Belügyminisztériumnak. „A kamarából kizárt, illetőleg oda fel nem vett orvosok elhurcolásáért is Johan Béla a felelős. Ezek az orvosok 1942 tavaszán listát készítettek magukról, felvitték a Belügybe, s felajánlották szolgálataikat. Azt az ígéretet kapták, hogy tudományos kutató munkára fogják őket használni. Egy hét múlva mindegyikük behívót kapott az I. hadtestparancsnokságtól. Legtöbbjük – mivel arról volt szó, hogy csak katonai ellenőrzés miatt kell jelentkezni – kiskabátban jelent meg, s kiskabátban ér-

kezett ezután lezárt vagonokban Nagykátára, Murai hóhérai közé. Kitűnt, hogy Johan utasítására a 200 külföldi diplomás orvosról névjegyzéket készített a Belügyminisztérium orvosi osztálya, s ezeket az orvosokat „közveszélyes munkakerülők” jellel átadták a hírhedt nagykátai munkásszázadoknak, ahol sorsuk meg volt pecsételve. A 200 orvusból mindössze 15 maradt életben.”¹⁴

„1942. évi március 23-án Johan Béla államtitkár aláírásával megjelent egy miniszteri rendelet, amely az n.k.t. orvosok részére a bejárást egy heti felmondási idő alatt megtiltja (t.i. addigi munkahelyeikre) és az n.k.t. orvosok csak zsidó intézményekben nyerhetnek foglalkoztatást, ugyancsak a szakképesítési helyeknek megfelelően. A rendelet ekkor 250-300 n.k.t. orvost érintett, a Zsidókórházban pedig ugyanakkor összesen 4 szakképesítési hely volt üresedésben. Mindezekről Johan Béla államtitkár úrnak, a rendelet aláírójának, tudomással kellett bírnia, minthogy minden magyar diplomást, külföldi diplomás orvost és gyógyszerészt, függetlenül kamarai tagságukra, előző felszólítás alapján a Belügyminisztérium összeíratott és nyilvántartott. 1942 április hónapban állították fel Nagykátán a hírhedt Murai-féle parancsnokságot, amelynek feladata volt a nemkívánatos elemek büntető táborokba összeszedése és elpusztítása Ukrajnában és a tűzvonalban. Ugyanezen időben magam azon szerencsések közé tartoztam, akik a fent említett 4 hely egyikére a Zsidókórházba kerültem, és ott dolgoztam. Nem telt bele 2 hét, mikor 250-ed magammal SAS-behívót kaptunk 23-ös turnusokba osztva a Veres Pálné utcai hadtestparancsnokságra. Érdeklődésünkre a hadtestparancsnokságon azt a felvilágosítást kaptunk, hogy a Belügyminisztériumtól nyert lista adatainak kiegészítéséről van csak szó és a hadtestparancsnokság fogja a n.k.t. orvosokat honvédelmi munkára csapatkórházakba és egyéb orvosi munkára beosztani. Ezt tudomásul vettük és az első csoport 1942. május 12-én be is ment a hadtestparancsnokságra. Ott, mint később kiderült, hevenyészett orvosi felülvizsgálat után, amelyen természetesen mindenki alkalmasnak lett minősítve, a 25 orvost néhány idősebb emberrel együtt azonnal 4 szuronyos katona vette körül és szuronyos kísérettel a Kelet pályaudvarra kísérték, a vagont lepömbölték és Nagykátára irányították. Bennünket, akik később terminusra kaptuk a behívót, természetesen érdekelt az első csoport sorsa, de a vagonban lévők hozzátartozóival együtt közel sem engedtek a vagonhoz. E szerencsétlenek sorsa közismert. Nagykátán ki sem vagonírozták őket, hanem minden felszerelés nélkül hozzákapsolták a vagon egy Ukrajnába induló szerelvényhez, mely még aznap elhagyta az országot. Ezen első csoport semminemű felszereléssel nem rendelkezett, a szó legszorosabb értelmében véve megfagyva pusztult el az akkor még fagypont alatt lévő ukrain hőmérséklet mellett és egy sem jött vissza közülük. A következő transzportok természetesen már felszereléssel vonultak be, sorsuk annyiban tért el az első csoporttól, hogy 250 ember közül mindössze 10-15 orvos jött haza, a többi elpusztult a már annyiszor leírt körülmények között.”¹⁵

ZSIDÓ ORVOSOK MUNKASZOLGÁLATON

Hogyan festett az orvosok munkaszolgálatra való behívása a gyakorlatban? Részlet a Murai Lipót alezredes, a nagykátaai parancsnok 1945. áprilisi perében elhangzott egyik tanúvallomásából.

„1942. április 27-én délután a hírhedt Szöllőskertben vártuk a bevonóirozás idejét. Egyszer csak nyílik a kerti ajtó és libasorban belép 31 orvos, 3 idősebb úriember (46, 54 és 56 évesek) és Petschauer Artila többszörös olimpiai bajnok. Valamennyien kabát nélkül, vagy legfeljebb ballonkabátban, az orvosok kis kezításkákkal (melyekből az orvosi felszereléseket elkobozták). Petschauer nagyon idegesen viselkedett, feltűzte mellére a Lovag- és Érdemkeresztet. Murai elhaladt előttünk és amikor P. mellett elhaladt, hátraszólt neki: 'Jó lesz, ha ezeket elteszi magának, még szüksége lehet rájuk.' Ugyanekkor délután egyszerre jött a parancs, hogy minden tiszt és tisztess menjen az alezredes úr elé. Ekkor Murai azt mondta az egybegyűlteknél, hogy ez a három század u.n. 'intellektuális század', ezekből egyetlen embernek sem szabad élve hazajönni. Minél hamarabb elvégzik a feladatukat, ők annál hamarabb jöhetnek haza.”¹⁶

Dr. Friedmann László így emlékezett a bevonulására: „1942. május 8-án szüleim lakására a postás behívót kézbesített részemre és a következő nap, azaz vasárnapra virradó éjszaka, megjelent szüleim lakásán egy katonai rab-autó és engem, mint katonaszökevényt kerestek. Édesanyám a történetekről telefonice értesített és tőle tudtam meg, hogy reggel 5-kor kell jelentkezni a Mária-Terézia laktanyában. A laktanyában 3 bajtársammal együtt zárkába vittek és másnap reggelig ott voltunk bezárva. Reggelre átvittek a Veres Pálné utcai kaszárnyába, ahonnan 50 orvostársammal együtt, fegyver kísérettel vittek ki a Keleti pályaudvarra. Délután megérkeztünk Tápiósülyre. Itt egy hónapig dolgoztunk, minden cél és értelem nélküli munkát végeztettek velünk – a patak medrét ástuk –, és 06.12-én bevonóiroztak. 4 nap múlva érkeztünk meg Rasicára.”¹⁷

Dr. Klein Andor beszámolója, aki végül partizánok orvosaként érte meg a felszabadulást: „1942. május 11-én vonultam be kötelező munkaszolgálatra Tápiósülyre, ahol csatornázást végeztünk mellig érő vízben állva, és munka után még testgyakorlást kellett csinálnunk. A látogatás meg volt szigorítva, továbbá az is, hogy hozzátartozóink ételmezt juttassanak be hozzánk és ha ez mégis megtörtént, akkor Kőszegi nevezetű főhadnagy a legkegyetlenebb bánásmódban részesített bennünket, csukló- és tornagyakorlatokat végeztetett velünk és kikötötte az embereket. Forgács őrmester úgy serkentett a munkára, hogy a lábunk elé lövöldözött és puskatussal vert bennünket. Innen kerültünk Nagykátára, ahol Murai alezredes rettenetes módon kínozta az embereket, öklével az arcukba vágott, mert a sárga csillag sohasem volt elég jól felvarrva. Egy egészen kis helyiségben 55-en voltunk összeszűfolva, ahol megmozdulni nem volt lehetséges. Tisztálkodni csakis a levezető csatornában tudtunk, de ez is csak a legnagyobb nehézségek között ment végbe. Volt egy szakaszvezetőnk (névét sajnos nem tudom, csupán annyit, hogy a budapesti Pajor szanatórium borbélyja volt az illető), ez rugdosta, ütötte-verte az embereket, és nem engedte meg a betegjelentkezést.

Nagykátáról kivittek bennünket Ukrajnába. Megérkezve, a magyar katonaság az állomáson – ezek indultak vissza az országba –, megjegyezték, hogy 'ezek sem jönnek már innen vissza...'”¹⁸

Dr. Benedikt János belgyógyász tanársegéd részletesen beszámolt a felszabadulás után arról, milyen sors várt azokra az orvosokra, akiket az „első hullámban” hívtak be munkaszolgálatra.

„Engem a zsidótörvény mindenképpen érintett. Az, hogy édesapám neves professzor volt, meg én egyetemi státuszban tanársegéd állami alkalmazásban, mindez nem számított és a második vagy harmadik zsidótörvény következtében felmondták állásomat, elkerültem a II. sz. Belklinikáról, ahol osztályvezető tanársegéd voltam. Átkerültem a zsidókórházba, ahol dolgoztam, azonban már nem olyan hatáskörrel és beosztással, mint a klinikán. Itt maradtam egészen addig, amíg be nem hívtak 1942.06.11-én. Megkaptam a behívót azzal, hogy Monoron kell jelentkeznem. A 101/30 századhoz kerültem. A századparancsnok: Halman Dezső nevezetű főhadnagy, erélytelen ember volt, nem volt túlságosan okos, könnyen befolyásolható és önállóan.

Elindultunk, vagonokba beraktak és kivittek 4-5 nap alatt Gomelbe. Itt megérkezvén kivagoníroztak és utána megkezdődött egy menet, amely menet tartott egészen 1942.07.04-től vagy 5-től augusztus 7-ig. Ezen menet alatt mindenkinek vinnie kellett a nehéz szerelvényt, napi 30-40 sőt gyakran 50 km-es úton, miközben megterheltek minket a vételezett kenyérmennyiséggel, ami gyakran kitett 5-10 kilót. Ezenkívül mindenkinek cipelnie kellett 1-2 szerszámot, csákányt és lapátot. A menetnek a célja az volt, hogy kísérjünk egy lőszereszlopot, amelyik a front felé vitte az utánpótlást. Miután azonban a lovak túlságosan meg voltak terhelve, nem engedték meg, hogy a holmijainkat feltegyük a szekérre és aki ilyesmit elkövetett, azt a legszigorúbban büntették meg. Kikötötték, útközben verték, pofozták a keret emberei. A főhadnagy eleinte eléggé rendesen viselkedett, de később csatlakozott hozzánk egy másik század, akinek a parancsnoka egy Szántó nevezetű, erdélyi származású hadnagy volt, aki rendkívül rosszul bánt az embereivel és ennek a befolyása és hatása miatt, a mi parancsnokunk is elkezdte ugyanazokat a dolgokat alkalmazni, mint ez és pedig: amikor az emberek megérkeztek fáradtan, szerelvény cipelés vagy pedig a lőszeres csomagok cipelése miatt, az embereknek kellett a kocsikat húzni hosszú kilométereken keresztül a tűző napban. Utána órákig tartó fegyelmező gyakorlatok, kikötések és mondvasinált ürügyek miatt mindenféle büntetéssel sújtotta a társaságot. Értéktárgyakat nem szedett el. Élelmezés kielégítő volt, ámbátor a vételezési nehézségek miatt elég nehéz volt az utánpótlás. Legrettenetesebbek voltak a kocsihúzások. Ez úgy történt, hogy befogtak 20-40 embert egy szekér elé, a lapátokba belekapaszkodva húztuk a kocsikat végig és 5-40 km-ként váltottuk egymást. Alvás minden alkalommal a szabadban, ami azonban nagyon kellemes volt, tekintettel a nagy melegre. Eső alig esett az egész úton. Aki lemaradt, azt összeszedték és attól függött, hogy milyen keretlegény kíséretébe került: hajtották, kínozták vagy levetkőztették és fegyelmező gyakorlatokat végeztek vele. Ez a Szántó megcsinálta azt, hogy a lemaradt embe-

rekkel, amikor megérkeztek a körletbe, gödröt ásított és azt mondta: 'ez lesz a maguk sírja és ebbe fog belefeküdni, hogyha nem szedi össze magát valamelyikük'. Ilyen embereknek a lába fel volt törve és nagyon rossz állapotban voltak. Én, mint orvos semmiféle kivételeztségben nem részesültem az úton, tekintve, hogy nyolc orvos volt a századnál."¹⁹

Ugyanakkor mind a fronton, mind pedig a hátsószágban tragikus méreteket öltött az orvoshiány. „Nemcsak a polgári lakosság érezte az orvoshiányt, megsínylették azok a katonák is, akiket esztelenül vittek a vágóhídra, akik sebesülésük után abban reménykedtek, hogy megfelelő orvosi ellátásban lesz részük. Ehelyett egymás után érkeztek a sebesültszállító-kórházvonalak, amelyen mintegy 400 betegre egy orvos jutott, a sebesültek pedig rothadó sebekkel, sokszor 10-12 napos utazás után kötéscsere nélkül feküdtek hordágyaikban, mert nem volt, aki átkösse, nem volt, aki kezelje őket. Ugyanakkor a hazai munkás-századokban helyenként 21 orvos túrta a földet, talicskázta a homokot, ahelyett, hogy a vidéken katasztrófálisan növekvő orvoshiányt kiküszöbölték volna, nem is szólva a határon kívülre vitt századokról, ahol az orvosi felszerelést a felettes parancsnok utasítására a határon, vagy pedig már Nagykátán le kellett adniuk, és a századokban lévő 9-10 orvos zsebkéssel operált, és ráolvasással volt kénytelen gyógyítani.”²⁰

1942. szeptember végétől, amikor Nagybaconi Nagy Vilmost nevezték ki honvédelmi miniszternek, a hadköteles korban lévő zsidó orvosokat már nem sorozták be a munkaszolgálatos századokba, és nem küldték ki a keleti frontra, hanem a Belügyminisztérium által kijelölt orvosi feladatok ellátására vezényelték. A MONE tagjai azonban rossz szemmel nézték kihelyezett zsidó pályatársaikat, előfordult, hogy feljelentették őket a hatóságoknál, ahogy ez dr. Virág Alberttel történt.

„1943.II.5-én belügyminisztériumi kirendeltséggel Kaposvárra kerültem. Ugyanazon hónap 12-én letartóztattak. Letartóztatásomnak az oka az volt, hogy egy munkaszolgálatoson segítettem. Nem engedtem, hogy a többiek bántsák. Fogságba vetettek, vádiratot adtak ki ellenem, szabotázzsal vádoltak, állítólag megtagadtam volna négy katonának a gyógykezelését. Ez aljas hazugság volt. A végén felmentettek, vádalap hiányában, tárgyalás nélkül. 1943.VI.16-án Zilahra kerültem. Az ottani Állami Kórház gyermekosztályát vezettem egészen 1944.V.23.-ig. Ekkor éppen ott-tartózkodó feleségemmel együtt letartóztattak és a szilágysomlyócsehi táborba vittek. Innen a második transzporttal Auschwitzba kerültem.”²¹

1944. március 19-én a Wehrmacht csapatai megszállták Magyarországot. A három nap múlva kinevezett Sztójay-kormányban dr. Incze Antal, a MONE választmányi tagja, Imrédy Béla Magyar Megújulás Párjának váci képviselője lett az orvosi kormánybiztos.

Baky László belügyi államtitkár 1944. április 7-én a nagyobb városok polgármesterei előtt ismertette a 6163/1944. BM VII. res. számú titkos BM rendeletet a gettók felállításáról, mely feladatukká tette a zsidók elkülönítését a településeken belül. A „koncentráció” végrehajtása, a minimális egészségügyi és higiéniai feltételek megteremtése az önkormányzatokra hárult. A Baky által ismertetett rendelet, melynek tár-

Csukor Emese: (Schein Gábor: Kezdés)

gyául „a zsidók lakhelyének” kijelölését jelölték meg, valójában már összegyűjtésükről és elszállításukról is rendelkezik. A rendelet A jelű függelékének második pontja kiter az önkormányzatok közegészségügyi feladataira is. Eszerint deportálandók a „Klinikákon, kórházakban, szanatóriumban gondozott zsidók, akiket, akárcsak a már gettókban élő fertőző betegeket, gondosan elkülönítve kell szállítani.”²²

Közegészségügyi szempontból katasztrofális következményeket vetített előre az április 26-án életbe lépett, nyilvánosságra hozott 1610/1944 M. E. sz. rendelet is, a zsidók lakásával és lakóhelyének kijelölésével kapcsolatos egyes kérdések szabályozása tárgyában. Számítani lehetett ugyanis arra, hogy gettókban összezsúfolt emberek körében járványos betegségek ütnek fel a fejüket. Jellemző módon a kormányzat ezért előre a zsidókra hárította a felelősséget, hiszen a belügyminiszter a 6163/1944 res. számú rendeletben így rendelkezett: „A Budapesten székelő Zsidó Központi Tanácsot kötelezem, arra hogy Nyíregyházán, Ungváron, Munkácson és Máramaroszigeten saját orvosaival, saját felszereléssel azonnal állítson fel kiegészítő ideiglenes kórházakat. Ezek az orvosok fogják egyúttal ellátni a gyűjtőtábor egészségügyi szolgálatát is.” A Belügyminisztérium álláspontja szemmel láthatóan cinikus és embertelen volt: a deportálást előkészítő jogfosztó rendeleteivel nyilvánvaló közegészségügyi veszélyhelyzetet idézett elő, ugyanakkor ezért a zsidó orvosokra hárította a felelősséget, anélkül, hogy megelőzéshez és a gyógyításhoz szükséges eszközöket biztosította volna.

Közben az Országos Orvosi Kamara tovább harcolt a „zsidó jelenlét felszámolásáért”. Dr. vitéz Csik László az ügyvezető alelnöke április 12-én számolt be Jaross Andornak az április elsején tartott választmányi ülésről. Ezen az OOK választmánya a „numerus nullus” bevezetését sürgette, határozatban cáfolva azt a nézetet, hogy közegészségügy területén igénybe kell venni a zsidó orvosokat, mert nincs elég orvos. Egy előzőleg elküldött levelében dr. Csik a következőket írta az újonnan kinevezett belügyminiszternek:

„Egészen bizonyos, hogy az orvostúlprodukción alapított közegészségügyi rendszerünk organikus átszervezésével a zsidó orvosok teljesen és tökéletesen kiküszöbölhetők lennének. A napjainkban dúló könyörtelen háborúban a zsidó faj érdeke homlokegyenest ellenkezik a magyarság érdekeivel. Ebből senki sem csinál titkot, a zsidó sem, a bolsevizmus győzelme tehát a zsidóság érdeke! Józán ésszel egyetlen nemzet sem engedheti meg magának azt a luxust, hogy halálos ellenségének szövetségeseit szabadon hagyja működni a nemzet társadalmában, sőt, annak legnagyobb kincsét, fiainak egészségét velük gondoztassa. Az sem lehetséges, hogy midőn az egész nemzeti élet minden területéről kizáratnak a zsidók, egyedül a közegészségügy területén hagyassanak meg.

Megjegyezzük, hogy a múlt évben az Országos Orvosi Kamara ügyvezető alelnökét berendelte a Belügyminisztérium szolgálatra, éppen a honvédelmi vezénylések ügyében. A Kamara ügyvezető alelnöke megállapította, hogy nincs szükség a zsidó orvosok igénybevételére....

Az Országos Orvosi Kamara felfogása szerint tehát orvosi téren a zsidókérdés nemcsak megoldandó, hanem megoldható is. Az egyedüli lehetőség azonban a megoldásra való szilárd elhatározás és az egészségügyi rendszernek alapos megfontolás alapján történő átszervezése. Ezen átszervezés szükségessé tenné mindenekelőtt annak a szabadelvű felfogásnak teljes kikapcsolását, ami a Belügyminisztérium részéről megnyilvánult a magyarországi orvoslás kezelését illetően. A magyar orvosi rend közvéleménye örömmel és megnyugvással vette tudomásul a Miniszter Úrnak megbízatását, mert Miniszter Úrnak erős kezétől és az új korszellem jegyében kialakult szilárd meggyőződésétől várja a fönti szellemnek gyökeres kiirtását és a közegészségügy kérdéseinek a magyar fajvédelem jegyében történő megoldását.²²³

AZ OOK ÉS A BELÜGYMINISZTERIUM

Innentől kezdve felgyorsultak az események. Az OOK április 15-i választmányi ülésén Friarits Jenő már elégedetten nyugtázta, hogy „a napokban megjelent kormányrendeletek is igazolják az Orvosi Kamarák régi álláspontját, mely szerint a zsidóságot ki kell zárni a magyar életközösségből”. Az országos választmány ezek után úgy döntött, hogy „a keresztény magyar orvosok létszámát elegendőnek tartja ahhoz, hogy ésszerű rendezéssel a közegészségügyi szükségleteket megfelelően elláthassa. Az Országos Orvosi Kamara – mint múltban – ezúttal is állást foglalt tehát a numerus nullus mellett és sürgős intézkedésként kéri a belügyminisztertől a Kerületi Kamarák oly irányú felhatalmazását, hogy azokat a zsidó orvosokat, akik ellen bármilyen etikai kifogás merült fel és azokat, akiknek eltávolítása a közegészségügyi ellátásban zökkenőt nem okoz, a Kamara tagjai sorából azonnal hatállyal töröltessék!”

A német megszállást követő időszakban, a Sztójay-kormány kinevezése után Johan Béla államtitkár, a Belügyminisztérium egészségügyi főosztályának vezetője kritikus helyzetbe került. Nem mondott le posztjáról, viszont a főnökét, Keresztes-Fischer Ferencet a Gestapo letartóztatta és Mauthausenbe hurcolta. Asszisztálnia kellett Jaross Andor belügyminiszter és dr. Incze Zoltán orvosi kormánybiztos összehangolt akcióihoz, melynek az volt a célja, hogy lehetőleg minél több zsidó orvost hívjanak be munkaszolgálatra, és pusztítsanak el.

Csik László, az Országos Orvosi Kamara ügyvezető alelnöke, Orsós Ferenc „bizalmi embere” kifejezetten ebben az ügyben írt levelet, 1944. május 15-i keltezéssel „nemes csataji Csatay Lajos m. kir honvédelmi miniszter úrnak.”

„A OOK elnöksége hivatásából eredő kapcsolatainál fogva értesülést szerzett a Honvédelmi Miniszter Úrnak azon szándékáról, hogy a zsidó orvosokat a jövőben nagyobb mértékben kívánja igénybe venni, és pedig a múlttal ellentétben nemcsak a munkaszolgálatosoknál, hanem a csapattesteknél és az egészségügyi gyógyintézeteknél is. Hivatásunkból eredő kötelesség arra készítet bennünket, hogy ettől az intézkedéstől óvjuk Miniszter Urat és arra kérjük, hogy a rendelkezést vonja vissza. A rendelkezés ellen szól elsősorban az a körülmény, hogy meginogna a katonaság és a nemzet rétegeiben a bizalom a kormányzat által hirdetett elvek helyállósága iránt. Másrészt a zsidósággal szemben hozott törvények és a zsidóság megbízhatatlansága

folytán logikátlan lenne a zsidóság segítségét éppen a legkényesebb területen igénybe venni. Harmadsorban a keresztény orvosi társadalom szilárd meggyőződése szerint erre nincs szükség, mert a katonai és polgári egészségügyi szolgálat ellátásához hazánk elegendő keresztény orvossal rendelkezik. Való igaz azonban az, hogy hiányzik az egészségügyi kormányzat és a honvédelem egészségügyi intézősége között a harmonikus együttműködés, megállapításunk szerint elsősorban a Belügyminisztérium illetékes osztályának mulasztásaiból kifolyólag, amit mielőbb az ország érdekében meg kellene szüntetni.”²⁴

Johan Béla államtitkár politikai szereplése ebben a tragikus időszakban, 1944 tavaszán erkölcstelen és felelőtlen volt. Az 1946-os igazolóbizottsági eljáráshoz csatolt jellemzés, mely már Jaross Andor népbírósági perére hivatkozik, így írja le a viselkedését.

„A Sztojakovics (Sztójay)-féle kormányzatot is híven kiszolgálta. Talán nem nagy lelkesedéssel, de mégis elnézte, hogy az általa vidékre rendelt zsidó munkaszolgálatos orvosokat miképpen hurcolják el kollégáinak, Endre Lászlónak és Baky Lászlónak a pribékjei. Johan Béla nem tett semmit az ilyen borzalmas helyzetben, hanem továbbra is a helyén maradt. Jaross írásbeli vallomása szerint a kihelyezett orvosok (zsidók) érdekében semmit sem tett és egyetlen egyszer sem interveniált. Jaross Andor szerint Johan Béla felelős ezek sorsáért és azért is, hogy a deportálások után is küldött orvosokat vidékre, holott tudnia kellett, hogy ezeket is deportálják. Jaross Andor ezen vallomását a saját ügyében hozott jogerős ítélet után tette, amikor tudta, hogy saját sorsán ezzel nem javít. Balatonlellére való távozása után osztálya pesti vezetését Kolosváry és Petress József fasiszta orvosokra bízta. Később azután a sok bombázás elől magát Balatonlellére, balatonszemesi villája közelébe evakuálta.”²⁵

A zsidó orvosok deportálása a MONE hosszabb ideje előkészített, brutális akciója volt, melyet a Jaross Andor vezette Belügyminisztérium készséggel hajtott végre. „1944. március 19-e után a Magyar Megújulás-párti Incze Antalt orvos kormánybiztosnak nevezték ki. Minden nemzet- és népellenes intézkedés, amelynek orvosi, vagy közegészségügyi vonatkozása volt, ezután is Johan Béla szignóját viselte magán. A zsidótörvényeknek a zsidó orvosokat kizáró intézkedése az ő elgondolásai alapján készültek. Ő intézte a zsidó munkaszolgálatos orvosoknak 1944-ben való belügyi ki rendelését községekbe, illetve vidéki kórházakba. Ezeknek az orvosoknak a sorsa majdnem 90 százalékban az ő kezében volt, de Johan Béla egy lépést sem tett érdekében akkor, amikor 1944 májusában ezeket a szerencsétleneket az ország valamennyi vidéki városából, falujából, kórházi műtőjéből és orvosi rendelőjéből Endre László parancsára csendőrök deportálták vagonokba. Johan Béla az orvosok deportálását nem akadályozta, bár tudta, hogy az ország orvosellátása abban az időben, főleg vidéken, katasztrofális volt. Beavatkozás helyett újabb orvosok kiküldetését rendelte el, anélkül azonban, hogy a legcsekélyebb védelmet biztosította volna a csendőrszuronyok elől.” Mindehhez Lévai Jenő még lábjegyzetként hozzáfűzi: „A munkácsi kórházban dolgozt 8 zsidó orvost például Zöldi Márton korbácsütésekkel

és rúgásokkal kergette a kórtermekből a gyűjtőtáborba. Közülük 2 jött csak vissza a deportációból (Dr. Wirtmann Imre orvos tanúvallomása)”²⁶

Miközben Kárpátalján, az első deportálási körzetben megkezdődött a gettósítás, megindult az Országos Orvosi Kamara rendeletalkotó gépezete. Közlönyének 1944. április 15-i számában olvasható vitéz Csik László ügyvezető elnök állásfoglalása: „Az országos választmány a keresztény magyar orvosok létszámát elegendőnek tartja, hogy ésszerű rendezéssel a közegészségügyi szükségleteket elláthassa. Az Országos Orvosi Kamara – mint múltban – ezúttal is állást foglalt tehát a numerus nullus mellett és sürgős intézkedésként kéri a belügyminisztertől a Kerületi Kamarák oly irányú felhatalmazását, hogy azokat a zsidó orvosokat, akik ellen bármely etikai kifogás merült fel és azokat, akiknek eltávolítása a közegészségügyben zökkenőt nem okoz, a Kamara tagjai sorából azonnali hatállyal töröltessék.”

A MONE és az OOK tagjai, mindenekelőtt a tisztiorvosok, zökkenőmentesen dolgoztak együtt azokkal a meggyőződéses antiszemita polgármesterekkel, akiknek a városaiban gettókat állítottak fel. Ez történt Nyíregyházán is, ahol a fanatikus zsidógyűlölő Nyíregyházi (Szohor) Pál polgármester szorosán együttműködött vitéz dr. Juhász István városi tiszti főorvossal, a MONE és az OOK oszlopos tagjával. Ő, mielőtt erre a tisztségre kinevezték, Ibrányban volt körorvos.

Egy tanulmány leírja a 17 850 főt befogadó, szűk alapterületű nyíregyházi gettó borzalmas viszonyait, és idézi azt a levelet, amit a Zsidó Tanács vezetői írtak a tiszti főorvosnak.²⁷

„Ahol ilyen óriási embertömeg élt együtt, ott gondoskodni kellett a megfelelő közegészségügyi állapotok fenntartásáról és a beteg emberek gyógyításáról is. A kis alapterületű városi telkek épületeibe emberek százait zsúfolták össze, volt olyan ház (Kossuth u. 5.), ahol az ott lakók mellé még 198 főt telepítettek be. Ráadásul Nyíregyházán abban az időben még sem vízvezeték, sem csatornázás, sem szervezett hulladékszállítás nem volt. A kórokozók pedig nem álltak meg a gettó és a táborok határainál. A Zsidó Tanács már a gettó betelepítésének első napjaiban felhívta dr. Juhász István városi tiszti főorvos figyelmét az ott uralkodó áldatlan állapotokra. Április 20-án kelt levelükben jelezték, hogy '...a túlszűfolt lakásban a fekvési lehetőség minimális. Amely körülmény egészségügyi szempontból ellenálló képességüket teljesen megviselik. A legszükségesebb tisztálkodási eszközöket szappan, lavor, teknő stb. nem hozhatták magukkal, pénzüket teljesen elszedték, így tehát nem vásárolhatnak tisztálkodási eszközöket. Igen sokan csak a rajtuk lévő testi és felső ruhával jöttek el. S mosóteknő hiányában egy szál ruhájukat ki sem moshatják. A szomszédból való vízfordás lehetősége igen korlátozott, vízfordó és tároló edények hiánya miatt. ...Az általános víz és WC hiány, a behozott zsidók kimerültsége és a közelesen beálló meleg orvosaink véleménye szerint katasztrófális következményekkel fenyeget.”

A nyíregyházi tiszti főorvos pontosan tisztában volt a gettó infernális viszonyaival, ezért kötelezte a gettó orvosi főnökét, Róth Izsó, majd Breidel Kálmán doktort, hogy naponta, reggel kilenc óráig küldjön neki Orvosi Jelentést, számoljon be neki a megbetegedésekről, a születésekről és az elhalálozásokról. A zsidó orvosoknak statisztikai

adatokat kellett szolgáltatniuk a gettóban bekövetkezett előző napi szülésekről, halálozásokról, a fertőző megbetegedésekről, a köztisztaság állapotáról, a tetvesség alakulásáról, a fertőtlenítésről és minden egyéb közegészségügyileg fontos dologról. A kötelező adatszolgáltatás célja nyilvánvalóan az volt, hogy elejét vegye a fertőző betegségek áterjedésének a város nem-zsidó lakosságára. Ezért engedélyezte vitéz dr. Juhász István, a polgármesterrel egyeztetve ideiglenes járványkórház felállítását a nyíregyházi gettó területén, néhány alapvető gyógyszer beszerzését a Zsidó Tanács költségére, valamint ideiglenes kutak ásását, latrinák létesítését és a szemet kihordását is a gettó területéről. Megjegyzendő, hogy a nyíregyházi gettóból a zsidók külterületi gyűjtőtáborokba kerültek (Varjulaposra, Simapusztára, Nyírjes tanyára és Haranogdra) ahol a többségben öregek, asszonyok és gyerekek már csak néhány napot töltöttek. Ezekben a gyűjtőtáborokban, melyeket a városi tisztiorvos előzetesen bizonyára meg szemlélte és a célnak megfelelőnek talált, már fedél, élelem és elegendő víz sem állt rendelkezésre. Így a zsidók már azelőtt kiszáradtak és eltevésedtek, mielőtt bevagonírozták és Auschwitzba deportálták őket.

Abban, hogy a közegészségügyi személyzet tagjai, nemcsak az orvosok, de pl. a bábák is, akik az értékek elrejtésével gyanúsított zsidó nők „testüregi motozását” végezték, ennyire készségesen együttműködtek a deportáló hatóságokkal, nagy szerepe volt a magyar orvostársadalmat átítató antiszemitizmusnak. Ennek hordozója, terjesztője és kíméletlen számon kérője a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete, illetve az Országos Orvosi Kamara volt.

CÉL: A „NUMERUS NULLUS”

Az OOK Közlöny 1944. június 15-i száma a címlapon közölte: „Újból egyhangúlag a numerus nullus mellett foglalt állást az Országos Orvosi Kamara választmánya”. Részlet Dr. Csik László üv. alelnök elnöki megnyitójából, melyet a az OOK választmányának május 26-i ülésén mondott el.

„Mélyen tisztelt választmány!

Aki figyelemmel kísérte az OOK üléseit és az üléseken hozott határozatokat, meg kell állapítsa, hogy az OOK mindenkor a magyar fajvédelem és az új európai korszellem jegyében működött. Az események bennünket igazoltak. Állásfoglalásaink megelőzték az eseményeket, de sohasem kerültek ellentétbe azokkal. Ha a magyar közegészségügy felelős vezetői hasonló szellemben cselekedtek volna, ma nem beszélhetnénk zűrzavarról, ami közegészségügyi téren Magyarországon kétségkívül fennáll. A zűrzavar oka az előrelátás hiánya a felelős közegészségügyi tényezők részéről. Évek óta az összes kormányzati tényezők összes hivatalos megnyilatkozásaikban mindig az egyetlen lehetséges magyar álláspontot hangoztatták: kitartás a szövetségesi hűség mellett, helytállás a bolsevizmussal, korunk legnagyobb veszedelmével szemben! Egy háborúban álló ország, különösen egy kis nemzet nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy háborúellenes, nemzetellenes, az ellenség érdekeit képviselő tényezőket szabadon hagyjon garázdálkodni. Százszor és ezerszer leszögezték azt már ebben a háborúban, hogy a magyar nemzet érdeke szemben áll a bolseviz-

mussal, továbbá a vele szövetkezett angolszász imperializmussal és a nemzetközi zsidósággal. Mégsem történt évek óta komoly és hathatós intézkedés az úgynevezett baloldallal és a zsidósággal szemben. Az OOK szemére senki nem vethet semmit, mert mi idejében megtettük javaslatainkat és kértük azok megvalósítását közegészségügyi téren.”

A továbbiakban dr. Csik László ismertette azt a május 4-én kelt levelet, melyet 1944. május negyedikén Jaross Andor belügyminiszternek írt. Ebben lényegében panaszt tesz Johan Béla államtitkár, és a Belügyminisztérium közegészségügyi osztálya ellen, azért, mert az apparátus rá akarta hárítani a felelősséget az OOK által követelt intézkedések végrehajtásáért.

„A Miniszter Úr engem azzal bízott meg, hogy az egészségügyi főosztálynak segítségére legyek a zsidókérdés gyakorlati megoldásában. Első jelentkezésem alkalmával Johan államtitkár úr úgy körvonalazta munkakörömet, hogy ki kellene jelölnöm azokat a keresztény orvosokat a kamara részéről, akik honvédelmi munkaszolgálatba behívhatók lennének, és akikkel részben a jelentkező igényeket kellene kielégíteni, részben pedig leválthatnák a jelenleg is munkaszolgálatot teljesítő orvosokat. Az Államtitkár Úr rám akarta hárítani a felelősséget, de az intézkedés jogát fenntartotta magának, kategorikusan kikötve azt is, hogy a jelenlegi egészségügyi rendszer keretein nem lehet változtatást eszközölni...

A Belügyminisztérium egészségügyi főosztályán valamennyi tényező, az egyetlen Petres József kivételével mind arról igyekezett meggyőzni – már akivel beszéltem –, hogy a zsidók nélkülözhetetlenek az egészségügyi ellátásban és hogy a keresztény egzisztenciák tönkretétele, vagy a honvédelemmel való összeütközés nélkül keresztény orvosokhoz nyúlni nem lehet. Egy évvel ezelőtt pontosan ugyanez volt a helyzet, mint ma. A baj okának azt jelölték meg, hogy a honvédelem igen nagy igényekkel lép fel, nincs tekintettel a polgári szükségletekre, emiatt a harmonikus együttműködés akadályokba ütközik, következésképp a polgári egészségügy ellátásának súlyos sérelme nélkül nem lehet a holtpontról elmozdulni. A zsidó munkaszolgálatosokra tehát ezek szerint nemzeti érdekből szükség van. Hivatkoztak a kiütéses tifuszjárványra is, mely az ország keleti megyéiben jelentkezett és ahol sok zsidó munkaszolgálatos van alkalmazva...

Egyebekben megállapítottam azt, hogy 1000 munkaszolgálatos, és kb. 500 alkalmazott zsidó orvostól van szó. Mindössze tehát 1500 a létszám, amelynek kiküszöbölése szükséges. Kétségtelen tény, hogy a zsidó orvosok nagy része a magángyakorlat terén létesít funkciót, ezzel a tényezővel mégsem kell foglalkozni, mert a zsidó orvosoknak a magángyakorlatból való kiesése meg fogja javítani a keresztény orvosok anyagi helyzetét, ami bizonyára serkentőleg fog hatni működésükre és emelni fogja a keresztény orvosok morális szintjét is. Az 1500 zsidó közül 500 van községekben, illetve községi és körorvosi állásokban alkalmazva, tehát olyan munkaterületen, amelyre nézve még Keresztes-Fischer Ferenc is azt jelentette ki több ízben a Parlament előtt, hogy ezen a munkaterületen a zsidó orvosokat alkalmazni nemzeti szempont-

ból nem szabad. 500 zsidó orvos van alkalmazva kórházban, megint 500 van az OTI szolgálatában.

Az a kérdés most, hogy józan megítélés szerint lehet-e ennyi zsidó orvost egyszerre vagy esetleg fokozatosan kiküszöbölni a magyar közegészségügyből? Az elmúlt napokban végrehajtott alapos tanulmányozás után még szilárdabb meggyőződéssel állíthatom, hogy igenis lehet, de hit és komoly elhatározás kell hozzá a végrehajtott közegek részéről. Én úgy látom, hogy ez az, ami elsősorban hiányzik a Belügyminisztérium illetékes végrehajtott szerveiből. Ma is ugyanaz a liberális szellem uralkodik a vezető tényezőknél, mint egy évvel ezelőtt. Az első és legfontosabb teendő tehát a kérdés megoldása szempontjából ennek a szellemnek a gyökeres, végleges kiküszöbölése, megfelelő további személyi cserék útján.”

Dr. Csik László, az OOK ügyvezető alelnöke megállapította, hogy a Belügyminisztérium nem partner orvosi szakma teljes „zsidótlánításában”. Ezután felolvasta május 15-én kelt, és Jaross Andor belügyminiszterhez címzett levelét, melyben tiltakozásképpen lemond funkciójáról. Ekkor az OOK választmányának tizenkét tagja felszólalásában biztosította támogatásáról. Köztük volt Orsós Ferenc, meghívott MONE elnök is, aki kijelentette:

„A MONE már 25 éve – megalakulása óta a numerus nullus álláspontján áll. A mai rendkívüli körülmények között minden keresztény orvosnak vállalnia kell a rá váró feladatokat. A keresztény orvostársadalom igenis képes ellátni és el is látja Magyarország közegészségügyét. Szomorúan állapítja meg, hogy Magyarországon évtizedeken keresztül lényegtelen volt a magyar faji kérdés, a zsidóság volt minden szó. A zsidók által okozott anyagi kár a nemzet részére elenyésző ahhoz az erkölcsi és biológiai kárhoz képest, amelynek eredménye az lett, hogy a szélső baloldal zsidó-agygyal gondolkozik. Ajánlatosnak tartja sürgős rendelkezés kiadását, amelynek értelmében a zsidóktól elkobzott orvosi műszerek, könyvtárak, fehéreneműk stb. az orvosi kamaráknak bocsáttassanak rendelkezésre.”

Az OOK hivatalos lapjának 1944. július 15-i száma közölte vitéz Sztójay Döme m. kir. miniszterelnök aláírásával a m. kir. minisztérium 2.250/1944 M.E. rendeletét a zsidók orvosi gyakorlata és orvosi kamarai tagsága tárgyában. „1.§ (1) Zsidó orvos csak zsidó személyt gyógykezelhet. (2) Az (1) bekezdés rendelkezése nem vonatkozik az elsősegélynyújtás esetére és a honvédelmi munkakötelezettség címén igénybe vett zsidó orvos orvosi tevékenységére. 2. § A zsidó orvosok kötelesek az utcán, a kapualjban, a lépcsőházban, vagy a rendelőjük bejáratán elhelyezett névtáblájukat szembe tűnően alkalmazott sárga csillaggal megjelölni. 3. §.(1) Orvosi kamarába zsidót felvenni nem szabad. (2) Az orvosi kamarák névjegyzékébe – a jelen rendelet hatályba lépése előtt – bejegyzett zsidó orvosok az orvosi kamarákban semmiféle tisztséget nem viselhetnek és kamarai választójogot nem gyakorolhatnak.”

Ez a rendelet a zsidó orvosokat lényegében eltiltotta hivatásuk gyakorlásától, és csak Nyíregyházáról és a környező településekről 39, különböző szakképesítésű orvos és 9 gyógyszerész deportálását készítette elő. Mindez katasztrofális következménnyel járt

Kelet-Magyarország egészségügyi ellátására, amit egy Szabolcs megyei tisztiorvos levele is tükröz.

„Jesztrebényi Ernő tisztiorvos 1944. máj. 31-én kétségbeesetten kért segítséget az alispántól a községi-körorvosi teendők ellátására: ’Tisztelettel bejelentem, hogy folyó hó 25-től 27-ig terjedő időben, karhatalmi szervek a m. kir. Belügyminiszter Úr által honvédelmi munkaszolgálatra kirendelt, s Alispán Úr által községi és körorvosi teendők ellátásával megbízott orvosokat a nyíregyházi és kisvárdai zsidó gyűjtőtáborokba helyezték el. A vármegye területén tehát 23 helyettes községi-körorvos hagyta el eddigi beosztásának helyét, – s így a beosztott orvosok által eddig ellátott községekben illetve közegészségügyi körökben a hatósági orvosi teendők ellátása szünetel... Tisztelettel előterjesztést teszek aziránt, méltóztassék a m. kir. Belügyminiszter Úrtól táviratilag kérni keresztény honvédelmi munkaszolgálatra beosztható orvosok kirendelését... A honvédelmi munkaszolgálatra kirendelhető orvosok beosztása nélkül, a községi-körorvosi teendők ellátása nem biztosítható... A hatósági orvosok csekély száma miatt „elkerülhetetlennek látszik, a közegészségügyi vonatkozású károsodás, mivel a betegellátás (elsősorban a szülő nők és gyermekek ellátása) továbbá a himlő, tífusz, diftéria és veszettség elleni védőoltások nem hajthatók végre s az egészség-védelmi tanácsadók nagy részben, a tanácsadások, orvoshiány miatt szünetelnek.”²⁸

Johan Béla államtitkár május végén, amikor a bombázások miatt az Egészségügyi Főosztály egy részével Balatonlellévre települt, már nem vett részt a „zsidótanítási program” végrehajtásában. Mindazonáltal az államtitkár 1944. június 13-én kelt levelben „konkrétan a nyíregyházi zsidó gyűjtőtábor kiürítése után állami tulajdonba került ingóságok sorsáról intézkedett. A használatra alkalmasakat kiválogatás és fertőtlenítés után el kellett szállítani. Így kerültek pl. ágyneműk a nagykállói állami elemgyógyintézet raktárába. Felhívta a figyelmet arra is, hogy a rossz időben a javakat védeni kell a megázástól, mert használhatatlanok lesznek.”²⁹

Július és augusztus folyamán az egész országban szétosztották a deportált, illetve munkaszolgálatra behívott zsidók rendelőinek berendezési tárgyait, orvosi eszközeit, úgy, ahogy ezt dr. Orsós Ferenc, MONE elnöke, az OOK válaszmányának 1944. május 14-i ülésén követelte. Nyíregyházán „augusztus 24-én 6 bőröndnyi összegyűjtött és becsomagolt orvosi eszköz került leltári lista kíséretében az Erzsébet Közkórházba raktározásra a Káin Bertalan, Rosenberg Emil és a Kovács-Farkas házaspár rendeléből. A nagyobb tárgyak, mint pl. bútorok a helyszínen maradtak. Az összegyűjtött eszközöket még augusztus hó folyamán szétosztották. A volt zsidó kórház felszerelési tárgyaiból kapott a m. kir. Tisztiorvosi Hivatal, a városi központi orvosi rendelő, a zöldkereszt tanácsadó, a nemi beteg gondozó intézet, a városi bölcsőde, az iskola- és leventefogászat. Augusztus 29-én a 309. Vöröskeresztes Légoltalmi Kórháznak adott még át a zöldkereszt 1 hordozható Hanau kvarclámpát, az iskolafogászat 1 Siemens rövidhullámú készüléket és 1 Monopol pantostatot (reduktort), amiket dr. Köteles József tart. orvos főhadnagy vett át.”³⁰

1944. augusztus végétől Johan Béla már nem szignálta a Belügyminisztérium egészségügyi főosztályának rendeleteit, de az előzőleg kiépült kapcsolatok a BM, a HM, az OOK és a MONE között ezután is hatékonyan működtek. Bár Johan egészen 1944 október 15-ig, a nyilas hatalomátvételig a belügyminisztérium közegészségügyi kérdésekért felelős szakállamtitkára maradt, visszavonult az aktív politikától. Kapcsolata a MONE-vel már csak azért is meglazult, mert a fajvédő orvosegyesület 1944 nyarán felfüggesztette a működését, folyóiratának utolsó száma július elején jelent meg.

HÁNY MAGYAR ORVOS ÁLDOZATA VOLT A HOLOKAUSZTNAK?

A zsidó orvosok ügye 1944. nyarán már azért nem volt napirenden, mert a tömeges behívások a 18 és 45 év közötti zsidó férfiakat, a negyvenöt évnél fiatalabb orvosokat is kivétel nélkül érintették. A Borban kényszermunkát végző mintegy hatezer zsidó munkaszolgálatos között közel száz orvos volt. Köztük neves specialisták is, akik kezelték a bajtársaikat, sőt, kórházat is felállítottak gyógyításukra, és végül pontosan ugyanarra a sorsra jutottak, mint ők.³¹

Nagy számban voltak zsidó orvosok az u.n. védett munkaszolgálatos századokban, akiket 1944. november végén Nyugat-Magyarországra deportáltak a Józsefvárosi pályaudvarról. A több ezer munkaszolgálatost foglalkoztató kőszegi táborban több tucat zsidó orvos volt. Egyiküket, dr. Rubányi Imrét, akit a táborparancsnok „egészségügyi főnöknek” nevezett ki, a Népbíróság 1945. őszén „háborús és népellenes bűncselekményekkel” vádolta meg.³²

1944 nyarán, Sztójay-kormány alatt még az is előfordult, hogy a hadtestparancsnokságok „kiválogatták” a zsidó diplomásokat, és külön alakulatot állítottak fel belőlük, melyben sok orvos volt. Ez történt, az u.n. jolsvai orvos-századdal, melynek tagjait 1944. október 16-án Pusztavámon lötték agyon. A főleg orvosokból, gyógyszerészekből és mérnökökből álló század névsora nem ismeretes. Itt több, mint kétszáz embert a falu határában gyilkoltak meg, miután a helybeliek értesítettek egy SS-alakulatot, hogy a muszosok örülnek Horthy Miklós háború végét bejelentő beszédének.³³

A holokauszt áldozatául esett orvosok számában nincs egyetértés, különféle becslések vannak forgalomban. Lévai Jenő 2500 fős veszteséget említ, ezt az adatot veszi át Kovács M. Mária is. Alapul véve az OOK 1942-es kimutatását 4300 zsidó orvosról, ez a veszteség jóval meghaladja az ötven százalékot. Karády Viktor megállapítása szerint „1947-ben formálisan az ország zsidó orvosainak majdnem fele, 47% hiányzik, míg a nem zsidó orvosok közül alig néhány százalék. (5,3%). A különbségek túlnyomó része biztosan az üldözéseknek tulajdonítható.”³⁴

A veszteséget azért nehéz pontosan megállítani, mert az 1942-es orvoskamrai évkönyvből, ahol aggályos pontossággal tüntették fel nemcsak a zsidó származást, de még azt, hogy ki számít kivételezett zsidónak, hiányoznak a nem kamarai tagok, illetve azok, akiket addigra már kizártak. További nehézséget jelent, hogy az OOK 1945-ben formálisan megszűnt, és csak az Egészségügyi Dolgozók Szabad Szakszervezete adott ki

az orvosokról listát 1947-ben. Ebben nem szerepel az 1944-es nyíregyházi tisztiorvos, dr. Juhász István, aki nem állt az EDSZSZ igazolóbizottsága elé, valószínűleg elhagyta az országot. (Később az orvosok névsorát titkosnak minősítették és évtizedekig nem hozták nyilvánosságra.) A szakszervezetbe ugyan 1945 után ajánlatos volt belépni, de névsora semmiképp sem volt annyira teljes, mint a kamaráé, melyben a tagság a praxis előfeltétele volt. Továbbá figyelembe kell venni, hogy 1945 után a túlélő zsidó orvosok egy része nyugatra távozott, illetve haza sem tért a deportálásból.

A MONE és az OOK vezetői közül senkit sem vontak felelősségre. Dr. Orsós Ferenc 1962-ben, a művészeti anatómia professzoraként halt meg a németországi Mainzban. (Tehetséges festő volt, a harmincas, negyvenes években több kiállítást rendezett a képeiből.) Állítólag a szovjetek kérték kiadatását az amerikai hatóságoktól, de mivel ismert volt a szerepe a katyni exhumálásokban, nem adták ki. Dr. Incze Antal, aki 1936-ban érkezett Brazíliából Magyarországra „vendégszerepelni”, 1947-ben visszatért Dél-Amerikába. Dr. Csik László az OOK ügyvezető alelnöke ellen a Népiügyészség gyűjtötte a dokumentumokat, de mivel nem tért vissza az emigrációból, a vádemelés elmaradt. A MONE katasztrofális tevékenységével, lélekmérgező, „protonáci” jellegével évtizedeken át senki sem foglalkozott.

Johan Béla ügye mindenképpen rendhagyó. A kiváló immunológus, mikrobiológus, az Országos Közegészségügyi Intézet megalapítója itthon maradt. Az igazolóbizottsági eljárás során, mely 1946-ban zajlott le, sokan vallottak ellene, de a dokumentumok eltűntek, csak egyes darabjai találhatóak meg szétszórva a Fővárosi Levéltár bizottsági anyagai között. De mindabból, ami megmaradt, nyilvánvaló, hogy belügyi államtitkárként felelősséget viselt mindazért, ami zsidó kollégáival történt, és vádat emelhetek volna ellene. Állítható ugyanakkor, hogy az antiszemita egészségügyi politikát nem ő kezdeményezte, hanem a MONE befolyásának engedett, végrehajtotta a fajvédő orvosi vezetők követeléseit.

Johan Béla 1942-ben szerzett levelező akadémiai tagságát a felszabadulás után is megőrizte. 1946 decemberében átlépett a Biológiai és Orvosi Tudományok tagjai közé, majd 1949 októberében „tanácskozó tagnak” választották. Ez egyértelműen jelezte, hogy az új rendszernek szüksége van a szakértelmére, különös tekintettel a népbetegségek leküzdésére és az oltóanyag-hiányra. 1945-től 1948-ig a Phylaxia oltóanyag termelő vállalatnál mikrobiológiai kutatásokkal foglalkozott. Elbocsátása után az Államvédelmi Hatóság szabotázs és a nyugati hatalmakkal való összejátszás vádjával letartóztatta, és három hónapon keresztül Kistarcsán fogva tartotta. Innen azonban sikerült kiszabadulnia, és folytatta elismert tudományos pályáját.

**A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
SEMMEWIS ORVOSTÖRTÉNETI KÖNYVTÁRA ÉS ADATTÁRA**

**Budapest II, 1023 Török utca 12.
telefon: (361) 21 25 421, 21 25 368
facsimile: (361) 21 25 438
e-mail: orvostortenet@t-online.hu**

LEKTORI VÉLEMÉNY

Pelle János: A magyar orvostársadalom és a „végső megoldás” című tanulmányáról

Pelle János eddig gyakorlatilag egyáltalán nem, vagy csak részleteiben kutatott és elemzett témát dolgozott föl tanulmányában. Azt igyekezett feltárni, hogy a magyarországi zsidó, illetve zsidónak deklarált orvosok csoportjának helyzete hogyan alakult 1919 és 1945 között, milyen személyek és szervezetek, intézmények játszottak főszerepet e tragikus kimenetelű, az orvosok jelentős részének legyilkolásához vezető történetben, illetve, hogy milyen gondolatok, ideológiák befolyásolták a keresztény és zsidó orvostársadalom viszonyát a vizsgált időszakban.

Pelle tényekre alapozva bizonyítja, hogy a hazai orvostársadalom már 1919 végétől egyértelműen két mesterségesen elkülönített csoportra szakadt, a keresztény és a zsidó vagy zsidónak deklarált orvosokéra. A keresztény orvostársadalom túlnyomó többsége ugyanis történelmi és megélhetési okokból már a 20-as évek elejétől célzottan és bevalottan zsidóellenes szervezetekbe (pl. MONE, később Orvosi Kamara) tömörült. Ezek a szervezetek azután az államot is maguk mellé tudták állítani a nemzeti ügyként felüntetett kíméletlen kenyérbarcban (lásd pl. numerus clausus, később a zsidótörvények). Az események effajta alakulásában a veszített háború, a Trianonnal kapcsolatos bünbakképzési kényszer, az anyaországba áramló „orvosfölösleg” okozta egzisztenciális küzdelem, illetve a magyar orvostársadalom sajátos szerkezete és erősen államfüggő intézményi háttere, továbbá a zsidókkal szemben – szintén állami támogatással kialakított – gyűlöletkampány is komoly szerepet játszott.

Pelle különös alaposággal vizsgálja a MONE, EPOL illetve az Országos Orvosi Kamara tevékenységét, ideológiáját, népszerűségének és sikereinek lehetséges magyarázatait, illetve a MONÉ-t és a Kamarát irányító személyek sajátos gondolkodását. Különös hangsúlyt kap ebben az elemzésben Orsós Ferenc és Johan Béla bizonyos szempontból teljesen eltérő, bizonyos szempontból azonban egymást kiegészítő tevékenységének és személyiségének összehasonlító vizsgálata. Rendkívül lényegesnek tartható történetünk szempontjából, hogy a hazai orvostársadalom Johan Béla típusú alapjában jóindulatú tisztségviselői hogyan, milyen mechanizmusok segítségével váltak egy tömegyilkosságig vezető folyamat bűnrészeseivé. Tanulságos a MONE és az Országos Orvosi Kamara, valamint a jobboldali politikai elit összefonódásáról szóló elemzés is. Am a

dolgozatból új dolgokat tudunk meg a munkaszolgálatos orvosok sorsát alakító döntések soráról is. Itt a szerző szintén Johan Béla felelősségét igyekszik hangsúlyozni, aki talán egzisztenciáját és befolyását féltve, a súlyos orvoshiány és jobb meggyőződése ellenére sem mert érdemben könnyíteni a zsidó munkaszolgálatosok sorsán, sőt néha azt súlyosbító döntéseket hozott.

Pelle szerint a magyar zsidó orvostársadalom súlyos, 50 százalékhoz közeli háborús vesztesége hosszú, 1919 nyarán kezdődő folyamat logikus végeredménye volt. Sajátos módon a felelősök, az OOK és a MONE vezetői közül a háború után senkit nem vontak felelősségre.

Pelle János tanulmánya úttörő munkának tekinthető, evvel magyarázhatók hiányosságai is, például a felhasznált levéltári anyagok, illetve periodika-anyagok korlátozott mennyisége, illetve a használható szekunder irodalom szűkös volta is. Ennek ellenére a szerző világos érvelése, gondolatmenete, a tanulmány izgalmas és megdöbbentő volta, no meg a tárgy kiemelt fontossága (a magyar orvostársadalom és olvasóközönség az itt olvasható tényeket egész egyszerűen nem ismeri) mindenképpen indokolná a tanulmány közzétételét, s minél szélesebb körben való megismertetését. Már az is óriási eredmény lenne, ha a cikk megjelenése után vita alakulhatna ki a témáról, amelyben az esetleges ellenvélemények és cáfolatul szolgáló tények is napvilágra kerülhetnének.

Budapest, 2018-02-27

*Dr. Magyar László András
orvostörténész*

*A Magyar Nemzeti Múzeum
Simmelweis Orvostörténeti Múzeumának,
Könyvtárának és Adattárának igazgatóhelyettese,
a Magyar Orvostörténelmi Társaság alelnöke*

JEGYZETEK

- 1 Lásd a MONE c. folyóirat 1939 augusztus elsejei számát, melyben megemlékeztek az egyesület alapításának huszadik évfordulójáról.
- 2 Forrás: Magyar Statisztikai Közlemények (új sorozat) 56. (Bp. 1915), 764. oldal és Magyar Statisztikai évkönyv 1916-1918, (Bp. 1924), 215 old.
- 2 Forrás: M. Statisztikai Évkönyv 1919-1922 (Bp. 1925), 192-193. old.
- 3 Karády Viktor: A Soá mérlege az orvosi kamarák tagságában. In: A holokauszt Magyarországon, szerk: Randolph L. Braham és Kovács András 2015 Múlt és Jövő 2015 168 old.
- 4 Ez a szám Karády Viktornál szerepel, u.o.
- 5 Kovács M. Mária: Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus – A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között Helikon, 2001 118. old
- 6 Orsós Ferenc szélsőségesen antiszemita gondolatait a MONE folyóiratban megjelent cikkein és nyilatkozatain kívül több önálló kiadvány tartalmazza. Ezek közül kiemelkedik A házassági törvény fajvédelmi kiegészítése a felsőház előtt c. füzet (Budapest, 1941. Step-

haneum nyomda.) Tartalmazza „Orsós Ferenc felsőházi tag felszólalását a házassági törvény kiegészítéséről és módosításáról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor a felsőház 1941 július 18-án tartott ülésén”.

- 7 Vizi E. Szilveszter: Az „Orsós-ügy” vagy a tudós felelőssége. Magyar Tudomány, 1994 3. szám.
- 8 Dr. Orsós Ferenc megítélése körül az 1989-90-es rendszerváltás után vita bontakozott ki. A tudós rehabilitálását jobboldali újságírók sürgették, főként az 1995-ben megszűnt Pest Megyei Hírlap hasábjain. Szerintük amikor Magyar Tudományos Akadémia 1945 júliusában, távollétében kizárta Orsóst, azért büntette, mert 1943-ban egy nemzetközi orvosi bizottság vezetője volt, melyet katyni tömeggyilkosság felderítésére szerveztek meg a németek. A bizottság tagjai, neves patológusok, azt állapították meg, hogy az ott exhumált mintegy 15 ezer lengyel katonatisztet a szovjetek végezték 1940 tavaszán. Ismeretes, hogy mivel Sztálin az általa elrendelt tömeggyilkosságért nem vállalta a felelősséget, a Szovjetunió a Katynban feltárt büntetett a németeknek tulajdonította. Orsós teljes rehabilitálásért később egy parlamenten kívüli párt, Nemzeti Demokrata Párt állt ki. Elnöke, Vincze János 2012-ben tendenciózus füzetet jelentetett meg róla Dr. Orsós Ferenc professzor igazsága címmel.
- 9 Nagybaconi Nagy Vilmos: Végzetes esztendők, Körmendy Kiadó, 1947, 82-83 old.
- 10 ABTL 3.1.9. V-121801 32-33 old
- 11 Kovács M. Mária: i.m. 160-161 old.
- 12 Lásd Karsai Elek: Fegyvertelenül álltak az aknamezőkön, II. köt. Budapest, 1962. 128 old.
- 13 Lévai Jenő: Fekete könyv a magyar zsidóság szenvedéseiről.
- 14 Officina, 1946, 286 old.
- 15 BFL VII.5.e 17175/1949 dr. Rékási János közkórházi alorvos, sebész szakorvos tanúvallomása dr. Johan Béla volt államtitkár igazolási ügyében.
- 16 Murai Lipót és társai pere, Nb. 99/1945 Bálint Károly vallomása. A tanú szerint 1942 április 27-én délután fél ötkor 38 orvos érkezett könnyű civil ruhában Nagykátára, és ötkor már a vagonokban ültek.
- 17 DEGOB jegyzőkönyv száma: 3517
- 18 DEGOB jegyzőkönyv száma: 3538
- 19 DEGOB jegyzőkönyv száma 1529
- 20 BFL VII.5.e 17175/1949 dr. Rékási János közkórházi alorvos, sebész szakorvos tanúvallomása dr. Johan Béla volt államtitkár igazolási ügyében.
- 21 DEGOB jegyzőkönyvi szám: 827
- 22 Randolph L. Braham: A népirtás politikája, Belvárosi Könyvkiadó, 1997. I. köt. 550 old.
- 23 ÁBTL V-121 801 Vizsgálati dosszié dr. Csík László ügyében
- 24 ÁBTL V-121 801 Vizsgálati dosszié dr. Csík László ügyében
- 25 BFL VII.5.e 17175/1949
- 26 Lévai Jenő: i.m. 286 old.
- 27 Kührner Éva: A nyíregyházi gettó egészségügye és az ideiglenes zsidó kórház Kapronczay Károly szerk.: Orvostörténeti közlemények 234-237. (Budapest, 2016) 43-44 old
- 28 Kührner Éva: i.m. 51 old.
- 29 Kührner Éva: i.m. 52 old.
- 30 Kührner Éva: i.m. 51-52 old.